

ЛІКАР АРСЕН РІЧИНСЬКИЙ У БОРОТЬБІ ЗА САМОСТІЙНУ ДЕРЖАВУ УКРАЇНУ ТА ЦЕРКВУ

П. Є. Мазур¹, Є. Л. Горошко¹, Л. П. Мазур², О. П. Мазур³

¹Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського

²Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

³КНП «Тернопільська обласна клінічна лікарня» ТОР

Вступ. Арсен Річинський – лікар, громадський, церковний і політичний діяч, етнолог релігії, композитор, краєзнавець, педагог, фотограф. Початкову освіту здобув у сільській церковнопарафіяльній школі, далі – в Кременецькій гімназії, Кременецькому духовному училищі, Житомирській духовній семінарії. Є випускником Імператорського університету Святого Володимира в м. Києві (1918). Активно займався громадсько-політичною і просвітницькою діяльністю, маючи активну проукраїнську позицію. Зазнав переслідувань з боку польської та радянської окупаційної влади.

Мета роботи – ознайомити молодших спеціалістів з медичною освітою, які становлять більшість медичної громадськості країни, з основними віхами життя і діяльності лікаря Арсена Річинського.

Висновки. Арсен Річинський був підданий забуттю, і лише зі здобуттям Україною державної незалежності його ім'я отримало гідне пошанування.

Ключові слова: Арсен Річинський; громадсько-політична діяльність; пошанування.

DOCTOR ARSEN RICHYNSKYI IN STRUGGLE FOR THE INDEPENDENT STATE OF UKRAINE AND THE CHURCH

P. Ye. Mazur¹, Ye. L. Goroshko¹, L. P. Mazur², O. P. Mazur³

¹Kremenets Medical Vocational College named after Arsen Richynskyi

²I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

³MNE "Ternopil Regional Clinical Hospital" TRC

Introduction. Arsen Richynskyi is a doctor, public, church and political figure, ethnologist of religion, composer, local historian, teacher, photographer. He received his primary education in the village parish school, then in the Kremenets gymnasium, the Kremenets theological school, and the Zhytomyr theological seminary. Graduated from the Imperial University of St. Volodymyr in Kyiv (1918). He was actively engaged in public-political and educational activities, having an active pro-Ukrainian position. He was persecuted by the Polish and Soviet occupation authorities.

The aim of the study – to acquaint junior specialists with medical education, who make up the majority of the country's medical public, with the main milestones of the life and work of doctor Arsen Richynskyi.

Conclusions. Arsen Richynskyi was forgotten, and only after Ukraine gained state independence did his name receive proper respect.

Key words: Arsen Richynskyi; social and political activity; respect.

Лікар Арсен Річинський у своїй книзі «Проблеми української релігійної свідомості», виданій у 1933 р., писав: «Коли Україна здобуде державну незалежність, а українська громадська думка піднесеться понад усі церковні розбрати, тоді для нас настане пора вийти поза рамки вузьконаціонального життя

на світові шляхи. Ставши самостійним міжнародним чинником, Україна матиме голос і послух...» [1]. Польський цензор вилучив цей уривок із книги, і він не був опублікований. Так, до речі, зробив би і московський цензор.

Арсен Річинський – лікар, громадський, церковний і політичний діяч, етнолог релігії, композитор, краєзнавець, педагог, фотограф. Постановою від 24 травня 1999 р. № 883 Кабінет Міністрів України присвоїв Кременецькому медичному училищу (тепер – Кременецький медичний фаховий коледж) ім'я Арсена Річинського. Але про самого просвітителя, його життя і діяльність до цього часу маловідомо медичній громадськості.

Метою цієї роботи було ознайомити молодших спеціалістів з медичною освітою, які становлять більшість медичної громадськості країни, з основними віхами життя і діяльності лікаря Арсена Річинського.

Арсен Річинський народився 12 червня 1892 р. Він був єдиним сином у свого батька Василя, який служив дяконом у с. Тетильківці Кременецького повіту Волинської губернії (тепер – Кременецький район Тернопільської області), пізніше – священником у Поліській єпархії [2].

Початкову освіту Арсен Річинський здобув у сільській церковнопарафіяльній школі, далі – в Кременецькій гімназії, Кременецькому духовному училищі, Житомирській духовній семінарії, після закінчення якої в 1911 р. став учителем церковнопарафіяльної школи в с. Сіднярки Луцького повіту. Восени 1911 р. вступив на медичний факультет Варшавського університету, а з початком Першої світової війни перевівся до Імператорського університету Святого Володимира в м. Києві. Під час навчання в університеті водночас працював викладачем у фельдшерській школі.

З 1915 р. працював дільничним лікарем у с. Хролин на Хмельниччині, а після виїзду в евакуацію – в селах Саратовської, Курської, Полтавської губерній. У 1917 р. повернувся до університету, після закінчення якого 20 вересня 1918 р. отримав диплом лікаря. З 31 травня 1917 до 9 квітня 1920 р. працював лікарем Ізяславської повітової лікарні на Хмельниччині. У м. Ізяславі був обраний головою повітового земства. У 1918 р. став редактором часопису «Нова дорога». Був активним діячем повітової «Просвіти». Організував учительський хор. На базі Острозької жіночої гімназії графині Блудової проводив курси «українізації» [3].

Арсен Річинський викладав гігієну в Ізяславській вищій початковій школі. Тут він зіткнувся з проблемою відсутності підручників українською мовою. «...Тепер, пориваючи зі спадщиною дореволюційних часів, пора припинити старе обмосковлення наших

дітей, що призводило їх тільки до жорстокого рецидиву безграмотності і занепаду нашої національної культури», – писала з цього приводу газета «Нова дорога» [4].

Враховуючи ці обставини, Арсен Річинський видав підручник «Матерьяли до навчання гігієни (науки про здоровля)». Його було розроблено відповідно до програми для 7–8 класів гімназії, ухвалені Міністерством народної освіти, і складався він з двох частин. Перша частина має такий зміст: «Передмова; Завдання гігієни. Розділ перший. Наші вороги в природі: Фізіологія бактерій; Роль бактерій в життю чоловіка; Як передається зараза від хворого здоровому і якими шляхами вона входить у здорове тіло: Боротьба тіла з заразою; Невразливість (імунітет): Дезінфекція. Санітарні заходи; Короткий огляд заразних хороб; Заразні хороби черевні; Ще про заразні хороби; Паразити; Громадський лад і вдача людини; Старість». Друга частина – «Розділ другий. Спеціальна фізіологія й гігієна: Загальний погляд на природу людини; Значінне шкіри й догляд за нею; Одежа; Житло; Опал; Провітрюванне; Соняшне проміння в життю природи й людини; Штучне світло; Становище ґрунту і нищенне покиді; Травленне; Пожива; Постачанне води; Анатомія й фізіологія дихання; Дихальна руханка; Атмосфера; Фізична праця; Гігієна дитячого віку» [5].

У 1920 р., рятуючись від більшовиків, Арсен Річинський виїхав у с. Тростянець Ківерцівського району Волинської області, де 11 липня 1921 р. обвінчався з учителькою Ніною Павлівною Прокопович, з якою познайомився в м. Ізяславі. З квітня 1922 р. працював головним лікарем Володимир-Волинської лікарні.

Арсен Річинський виступав за українізацію православія на Волині. У 1924 р. у м. Володимирі-Волинському почав видавати незалежний орган українського і церковного відродження «На варті», який був спрямований на боротьбу за розмосковлення Православної церкви. У другій половині 20-х – на початку 30-х років опублікував в українській пресі чимало статей і випустив ряд брошур, присвячених церковним питанням: «Критичний розгляд постанови Св. Синоду про заборону українського церковного з'їзду» (1927), «Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі» (1927), «Два плєбісцити на Волині в справі богослужбової мови» (1927), «Моя сповідь Св. Синодові Православної Церкви в Польщі» (1929), «На манівцях» (1932). Ар-

сен Річинський – автор і упорядник ряду музичних творів на релігійну тематику, виданих у м. Володимирі-Волинському: «Всенародні співи в Українській Церкві» (1925), «Українські колядки на мішаний хор» (1927), «Скорбна мати. Збірник українських церковно-народних пісень» (1929), «Українська відправа вечірня і рання на мішаний хор (1929).

Арсен Річинський брав участь у з'їзді українських культурно-освітніх організацій у м. Рівному, який відбувся 26 вересня 1926 р., де добився включення до порядку денного питання про церковні справи [6]. У м. Луцьку 5–6 червня 1927 р. відбувся церковний з'їзд, на якому найважливіші доповіді про сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення зробив Арсен Річинський.

Іван Власовський писав: «Провід національно-церковного українського руху, який (рух) так голосно заявив про себе на шостому році після Почаївського Єпархіяльного З'їзду 1921 р. в акції Луцького церковного З'їзду 1927 р., був в руках церковно-громадських і культурно-освітніх діячів Волині на чолі з д-ром Арсеном Річинським» [7].

Святий синод Православної церкви у Польщі Постановою від 15 квітня 1929 р. № 14 прийняв рішення «Об отлучении от церкви и анафематствовании проживающего в гор. Владимире лекаря Арсения Речинского за его враждебную и вредную для Православной Церкви в Польше деятельность» [8], про що було оголошено у пресі та церковних парафіях. Дізнавшись про це, Річинський звернувся до слідчих та суду з питанням перевірити відомості про порушення ним церковних канонів. Призначена для розслідування комісія повністю виправдала Арсена Річинського, не виявивши жодних порушень з його боку. Синод 22 березня 1930 р. доручив митрополитові Деонісію прийняти Арсена Річинського в лоно Православної церкви згідно з його проханням.

У 1933 р. Арсен Річинський видав свою книгу про релігійні справи «Проблеми української релігійної свідомості». У передмові він так обґрунтував актуальність цього твору: «Книжка про релігійні справи в добу масового поширення атеїзму або зовсім не на часі, або дуже на часі. Аналіз українського народнього світогляду доводить, що безрелігійність у нас – явище впливове, з народним світоглядом незгідне; це – симптом духовного полону, небезпечного для самого існування нації. Духовна самостійність, створення власної релігійно-національної ідеології

завжди додає народові певности своїх сил і свого достоїнства, віри в свою правоту і в свою будучину. Навпаки, рабське перейняття чужих ідей і чужих поглядів підриває духовні сили і відпорність народу, зтягує його на службу чужим божкам: тоді надходить смерть нації» [1].

Працюючи в м. Володимирі-Волинському, Арсен Річинський долучився до роботи Галицького осередку Українського лікарського товариства у м. Львові і брав активну участь у розв'язанні медичних проблем. У 1925 р. організував «Пласт» на Волині.

За діяльністю Арсена Річинського пильно стежила польська поліція. Усі його дії і контакти фіксували. З 12 травня 1935 до 25 липня 1935 р. він відбував покарання у сумнозвісному концтаборі «Береза-Картузька» [9]. Удруге в Березі-Картузькій Арсен Річинський опинився на початку вересня 1939 р. і пробув там до 18 вересня. Проте на волі він був недовго – 20 жовтня 1939 р. його заарештували енкаведисти й ув'язнили у Володимир-Волинській тюрмі.

Оскільки Арсен Річинський не належав до жодної політичної партії, слідство затяглося. Лікаря вивезли разом з іншими політичними в'язнями в тюрму селища Сухобезводне Горьковської області, де кілька років тримали без суду. Лише 5 травня 1942 р. так званий «особий совет» при НКВС СРСР виніс вирок, засудивши А. Річинського на 10 років позбавлення волі. Також репресували його сім'ю – дружину та двох доньок. Старшій Мирославі тоді було 15 років, а молодшій Людмилі – всього 6 тижнів [10].

Арсен Річинський покарання відбував в УкТлазі. У 1949 р. його звільнили. Влада не дала можливості Арсену Річинському повернутися на Батьківщину, а дозволила поселитися в Казахстані у м. Казалінську. В концентраційному таборі й на спецпоселенні він займався лікарською практикою, писав наукові статті з акушерства. 13 квітня 1956 р. Арсен Річинський помер у результаті крововиливу. Поховали його на цвинтарі станції Джусали Кизил-Ординської області [11].

Ім'я та діяльність Арсена Річинського довго залишались невідомими його землякам. Радянська влада зробила все для того, щоб так було.

Повернення на Батьківщину імені Арсена Річинського розпочалося 22 квітня 1998 р. У цей день у Кременецькому медичному училищі (фаховому коледжі) відбулися перші Річинські читання. З того часу проведено одинадцять Річинських читань.

Відбулися вони в містах Кременці, Тернополі, Києві, Ізяславі. У читаннях брали участь представники влади, священнослужителі, науковці та краєзнавці з міст Кременця, Тернополя, Києва, Рівного, Луцька, Острога, Володимира-Волинського, інших країн, а також дочка Арсена Річинського Людмила, син Віктор, похресник Юрій Паєвський.

На Покрову Пречистої Богородиці 14 жовтня 2006 р. труну з прахом Арсена Річинського зустрів найстаріший храм (1600 року) м. Тернополя – Церква Різдва Христового. Поховали його прах на цвинтарі с. Підгороднє біля м. Тернополя. Богословська комісія з канонізації святих Української автокефальної православної церкви 26 серпня 2009 р. зарахувала Арсена Річинського до лику святих сповідників Українського православ'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський ; [упоряд. А. Гудима]. – 4-те вид., доповн. – Тернопіль : Терно-граф, 2009. – С. 352–353.
2. Ільїн О. Особиста справа Василя Річинського у Брестському обласному архіві // Арсен Річинський в житті Заславщини і в контексті української науки : IX Річинські читання : наук. зб. – К. ; Кременець ; Ізяслав, 2017. – С. 31–35.
3. Мазур П. Основні віхи життя лікаря, етнолога релігії Арсена Річинського // Арсен Річинський в житті Заславщини і в контексті української науки : IX Річинські читання : наук. зб. – К. ; Кременець ; Ізяслав, 2017. – С. 18–19.
4. Нова дорога : Ізяславський вісник. – 1918. – № 1–2. 10 березня. – С. 3.
5. Річинський А. Матерьяли до навчання гігієни (науки про здоров'я) в середніх класах гімназій та вищих початкових школах / А. Річинський // Ізяславль на Волині, додаток до «Нової дороги» – Вісника Ізяславської Повітової Народної Ради. – Ч. I–II. – 1918. – С. 227–228.
6. Альошина О. Національно-церковний рух на Волині / О. Альошина // Наукові записки Національного

REFERENCES

1. Richynskiy, A. (2009). *Problemy ukrainiskoi relihiinoi svidomosti [Problems of Ukrainian religious consciousness]*. Ternopil: Terno-hraf [in Ukrainian].
2. Ilyin, O. (2017). *Osobysta sprava Vasylya Richynskoho u Brestskomu oblasnomu arkhivi. Arsen Richynskyy v zhytti Zaslavshchyny i v konteksti ukrayinskoyi nauky [Personal file of Vasyl Richynskiy in the Brest Regional Archive. Arsen Richynskiy in the life of Zaslavshchyna and in the context*

У Кременецькому медичному фаховому коледжі відкрито музей Арсена Річинського, на території закладу – пам'ятний знак, встановлено меморіальні дошки на стіні коледжу, в містах Володимирі та Ізяславі, в с. Тетилківці. Ім'я Арсена Річинського носять вулиці в містах Кременці, Ізяславі та Володимирі. Праці просвітителя перевидано, про його життя і творчість опубліковано ряд наукових збірників.

Отже, отримавши диплом лікаря у вересні 1918 р., Арсен Річинський, крім основної роботи, активно займався громадсько-політичною і просвітницькою діяльністю, маючи активну проукраїнську позицію. Зазнав переслідувань з боку польської та радянської окупаційної влади. Арсен Річинський був підданий забуттю, і лише зі здобуттям Україною державної незалежності його ім'я отримало гідне пошанування.

університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство. – 2009. – Вип. 1. – С. 7.

7. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський. – Т. 4, ч. 2. – Нью-Йорк, 1966 ; К. : Либідь, 1998. – С. 45.

8. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 258. Оп. 3. Спр. 545. Арк. 42.

9. За тебе, Україно... українські патріоти в Березі-Картузському концтаборі (1934–1936) в документах державного архіву Брестської області / О. Ільїн, П. Мазур, А. Гудима, С. Шандрук. – Тернопіль : Терно-граф, 2014. – С. 303.

10. Мазур П. Арсен Річинський та українізація Православної церкви на Волині / П. Мазур // Андріївський вісн. – 2021. – № 10. – С. 106.

11. Михальчук Л. Життя Арсена Річинського – зразок самовідданого служіння українському народу // Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я : Перші Річинські читання до 60-річчя видруку праці Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» : наук. зб. – К. ; Тернопіль ; Кременець, 1998. – С. 3–8.

of Ukrainian science]. *IX Richynski chytannya: nauk. zb. – IX Richynskiy Readings: scientific collection*. Kyiv, Kremenets, Iziaslav [in Ukrainian].

3. Mazur, P. (2017). *Osnovni vikhy zhyttya likarya, etnoloha relihiyi Arsena Richynskoho. Arsen Richynskiy v zhytti Zaslavshchyny i v konteksti ukrayinskoyi nauky [The main milestones in the life of the doctor, ethnologist of religion Arsen Richynskiy. Arsen Richynskiy in the life of*

Zaslavshchyna and in the context of Ukrainian science]. *IX Richynski chytannya: nauk. zb. – IX Richynskyi Readings: scientific collection*. Kyiv, Kremenets, Iziaslav [in Ukrainian].

4. (1918). Iziaslavskyi visnyk «Nova doroha» [Iziaslav newspaper “New road”]. Iziaslav [in Ukrainian].

5. Richynskyi, A. (1918). Materialy do navchannia hihieny: (nauky pro zdorovlia) v serednikh klasakh himnazii ta vyshchyykh pochatkovyykh shkolkakh [Materials for teaching hygiene: (sciences about health) in middle classes of gymnasiums and higher elementary schools]. *Iziaslavl na Volyni, dod. do Novoi dorohy Vistnyka Iziaslavskoi Povitovoi Narodnoi Rady – Izyaslavl in Volyn, supplement to “New Road” – Bulletin of the Izyaslav County People’s Council* [in Ukrainian].

6. Alioshyna, O. (2009). Natsionalno-tserkovnyy rukh na Volyni [National-church movement in Volyn]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya»*. Ser.: *Istorychne relihiyeznavstvo – Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”*. Ser.: *Historical religious studies* [in Ukrainian].

7. Vlasovskyi, I. (1998). *Narys istorii Ukrainiskoi Pravoslavnoi Tserkvy* [Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

8. (1929). Rishennia pro vidluchennia vid tserkvy A. Richynskoho [The decision to excommunicate A. Richinsky]. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti – State archive of the Ternopil region* [in Ukrainian].

9. Ilyin, O., Mazur, P., Hudyma, A., & Shandruk, S. (2014). *Za tebe, Ukrayino... ukrayinski patrioty v Berezi-Kartuzkomu kontstabori (1934-1936) v dokumentakh derzhavnoho arkhivu Brestskoyi oblasti* [For you, Ukraine... Ukrainian patriots in the Bereza-Kartuzka concentration camp (1934-1936) in the documents of the state archive of the Brest region]. Ternopil: Terno-hraf [in Ukrainian].

10. Mazur, P. (2021). Arsen Richynskyi ta ukrayinizatsiya pravoslavnoyi tserkvy na Volyni [Arsen Richynskyi and the Ukrainization of the Orthodox Church in Volyn]. *Andriivskyi visnyk – Andriivskyi Herald*, 10, 106 [in Ukrainian].

11. Mykhalchuk, L. (1998). Zhyttya Arsena Richynskoho – zrazok samoviddanoho sluzhinnyia ukrayinskomu narodu. Arsen Richynskyi – ideoloh ukrayinskoho pravoslavva [The life of Arsen Richynskyi – an example of selfless service to the Ukrainian people. Arsen Richynskyi – an ideologue of Ukrainian Orthodoxy] *Materialy pershykh Richynskykh chytan do 60-richchya vydruku pratsi Arsena Richynskoho «Problemy ukrayinskoyi relihiynoyi svidomosti»: nauk. zb. – Materials of the first Richynsky readings for the 60th anniversary of the publication of Arsen Richynskyi’s work “Problems of Ukrainian Religious Consciousness”: scientific collection*. Kyiv, Ternopil, Kremenets [in Ukrainian].

Отримано 17.11.2023